

BİREYİ ŞİDDETE YATKINLAŞTIRAN AİLESEL FAKTÖRLER ÜZERİNE PSİKO-SOSYAL BİR DEĞERLENDİRME*

Dr. Ayşe Zeynep AKKOYUN**

Özet

Ş on yıllarda dünya genelinde artan şiddet olayları; şiddetin evrensel sorunlar arasındaki yerini almasına neden olmuştur. Şiddet olaylarına ilişkin yapılan çalışmalar göstermektedir ki; bireyi şiddete yatkın kılan pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri de ailesel faktörlerdir. Ailesel faktörlerin bireyi şiddete yatkın hale getirmesindeki rolünün açıkça ortaya konabilmesi için konuyu; aile kurumunun görevleri, huzurlu aile ortamının özellikleri, gelişim psikolojisi, ebeveynin yetersiz çocuk yetiştir-

me tutumları ile rol model olma görevini göz önünde bulundurarak ele almak önem teşkil etmektedir. Psikiyatri literatürü derlenerek hazırlanan bu makalede, bireyi şiddete yatkınlaştıran faktörlerden belki de en önemlisi olan ailesel faktörler üzerine psiko-sosyal bir değerlendirme yapılması ve konuyla ilgili toplumsal farkındalığın oluşturulması planlanmıştır. Ayrıca makale içinde şiddeti önleme bağlamında bahsi geçen faktörlere yönelik çözüm önerilerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Şiddete Yatkınlaştıran Ailesel Faktörler, Aile, Şiddetle Mücadele, Ruh Sağlığı.

* 15-16 Kasım 2019 tarihlerinde Ankara'da TİHEK tarafından düzenlenen Şiddet'in Önlenmesi Çalıştayı'nda sözlü olarak tebliğ edilmiştir.

** Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları A.B.D
aysezeynep.akkoyun@gmail.com

GİRİŞ

Son zamanlarda dünya genelinde artan şiddet olayları; şiddetin evrensel sorunlar arasındaki yerini almasına neden olmuştur. Bu sorunun çözülmesi için şiddet olaylarına ilişkin toplumsal ve bireysel özelliklerin tüm ayrıntısıyla ortaya konması ve nedenlerin titizlikle belirlenmesi zaruret arz etmektedir. Şiddetle mücadele etme noktasında birbirinden farklı pek çok yöntem sıralanabilir. Bu yöntemleri başlıca iki ayrı gruba ayırarak ele almak da mümkündür. Bunlardan birincisi sorun gündeme geldikten sonra şiddet olaylarına ve istenmeyen sonuçlarına müdahalede bulunmaktır. Bahsi geçen yöntem; şiddetin beraberinde getirdiği olumsuz sonuçlarla mücadeleyi de içerdiğinden dolayı pek çok anlamda hem külfetli hem de yorucu olmaktadır. Ayrıca bu yöntem şiddetin nedenlerine yönelik bir önlem almayı ya da müdahalede bulunmayı kapsamadığı için; şiddet olaylarını bitirmek gibi nihai hedefe ulaşma başka bir ifade ile şiddeti kökten çözebilme noktasında da hemen her zaman yetersiz kalmaktadır.

Şiddetle mücadele etme yöntemlerinden bir diğeri ise; şiddet olayları meydana gelmeden önce kişiyi ve toplumu şiddete yatkınlaştıran faktörleri tespit etmek, bu faktörlere yönelik önlemler almak ve gerekli tüm müdahalelerde bulunmaktır. Bahsi geçen ikinci yöntem diğer yönetime göre; sorunun ana kaynağına inmeyi hedef ettiği için şiddet olaylarını tamamen bitirebilme ihtimaline daha yakındır. Böylelikle hem şiddet olaylarından toplum olarak olumsuz etkilenmenin önüne geçebilmeyi sağlamakta hem de maddi ve manevi anlamda daha az yorucu olmaktadır. Zira şiddet olaylarına neden olan faktörler kökten çözülmeksizin olay meydana geldikten sonra olaya ve beraberinde gelen olumsuz sonuçlarına yapılan müdahaleler; sadece geçici fayda sağlamakta ve şiddet olaylarını engelleyebilme noktasında hep bir eksik kalmaktadır. Tam da bu noktada şiddetin olası nedenlerine yönelik toplumsal farkındalık oluşturmanın; şiddetin önlenebilirliği bağlamında büyük önem arz ettiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Psikiyatri literatürü derlenerek hazırlanan bu makalede; bireyi şiddete yatkınlaştıran olası ailesel faktörlerin ortaya konması ve konu ile ilgili toplumsal farkındalığın oluşturulması hedeflenmiştir. Bu faktörler ele alınırken aile kurumu ve görevleri, ebeveynin yetersiz çocuk yetiştirme tutumları, ebeveynin rol model olma görevi ve öğrenme kuramına değinilmesi de amaçlanmıştır. Ayrıca makale içinde bahsi geçen ailesel faktörlerin tespitinin ve tespit edilen faktörlere erken müdahalelerin; şiddetle

mücadele gibi zorlu bir süreç başlamadan şiddet olaylarını engelleyebilmek adına ne kadar da önemli olduğu ortaya konmaktadır.

AİLE KURUMU VE GÖREVLERİ

Şiddet olaylarını konu edinen ilgili literatürde gerek bireyi gerekse toplumu şiddete yatkınlaştıran pek çok olası nedenin varlığından bahsedilmektedir (Güleç ve ark., 2012). Bahsi geçen nedenler içinde belki de en önemlisi ailesel faktörlerdir. Dolayısıyla şiddetle mücadele ederken ailesel faktörlerin göz ardı edilmemesi, bu faktörlerin tüm ayrıntısıyla oraya konması, vakit kaybedilmeksizin gerekli bireysel ve toplumsal önlemlerin alınması çok önemlidir. Bahsi geçen faktörleri açıkça ortaya koyabilmek için aile kurumuna ve görevlerine değinmek gerekmektedir. Zira ailenin şiddet davranışının meydana gelişini etkilemesi ve şiddet olayı sonrasında da bu durumdan etkilenmesi bu gerekliliğe zaruri kılmaktadır.

Aile; bireyin biyolojik varlıktan toplumsal varlığa dönüşmesine aracılık eden, onun ekonomik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan, kültürel değerlerin sonraki kuşaklara aktarılmasına vesile olan, insan neslinin ve medeniyetin devamlılığını sağlayan önemli bir sosyal kurumdur. Aile kurumunun görev tanımına bakıldığında ailenin; toplumsal yapının oluşmasında adeta çatı görevi üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ailenin görevlerini yerine getirebilmesi için aile içindeki işlerin genellikle yolunda gitmesi gerekmektedir. Ancak ailede işler yolunda gitmediğinde sadece aile üyelerini değil aynı zamanda ailenin içinde bulunduğu toplumu da derinden etkileyen birçok psiko-sosyal sorunlar meydana gelmektedir. Bu durum aile kurumunun; önemli görevleri üstlenmesinin yanı sıra kimi zaman toplumsal problemlere de zemin hazırlayabildiğini göstermektedir (Can, 2014).

Bu noktada bireyin çocukluğunun geçtiği aile ortamı ve ona rol model olan ebeveynin tutumları üzerinde durmak önem arz etmektedir. Zira bireyin ilerleyen yaşamında kendisini ifade ediş biçimi, tercih ettiği tutumları ve problemle başa çıkma yöntemleri; çocukluk dönemindekine göre bir miktar farklılık gösterse de genel olarak pek değişmemektedir. Başka bir deyişle bebek aile içinde öğrendiği ikili ilişkilerini tüm yaşamı boyunca benzer çizgide devam ettirmektedir. Ayrıca bebeğin ileriki yaşamında kendisine çizeceği yol; ilk sosyal ilişkilerini kurduğu aile ortamından büyük oranda etkilenmektedir (Kaplan & Sadock, 2006; Şendil, 2011-2012: 1-68). Aslında burada vurgulamak istenilen konu; bebeğin kendi kimliğini ve kişiliğini inşa ederken öncelikle ilk sosyal ortamı olan ailesiyle etkileşime girdiğidir. Dolayısıyla

ebeveynlere çocuk yetiştirirken çocuğun sağlıklı ruhsal gelişimini destekleyen uygun aile ortamını sağlama noktasında önemli görevler düşmektedir.

Ebeveynin üzerine düşen sorumluluklarını daha iyi anlayabilmek için gelişim psikolojisinden de bahsetmek gerekmektedir. Çünkü aileyi ve ailenin içinde var olduğu toplumu etkileyen psiko-sosyal problemlere ve bu problemlerin istenmeyen sonuçlarına karşı önlemler almak; ancak ailenin gelişim psikolojindeki önemini kavramak ile mümkün olmaktadır. Bebeğin anne karnında var olduğu dönemden ölümüne kadar geçen süre; ruh sağlığı çalışanlarınca 'gelişim psikolojisi' adı altında ele alınmaktadır. Böylesine geniş bir çalışma alanın amacı; bireyin ömrü boyunca sergilediği davranış örüntülerindeki ve tercihlerindeki yaşa bağlı değişiklikleri anlamak ve açıklamaya çalışmaktır. Başka bir deyişle bu bilim dalı bireyin karşılaştığı yaşam şartlarının; davranışlarını ve hayatını nasıl etkilediğiyle yakından ilgilenmektedir (Şendil, 2011-2012: 1-68).

Bebeğin erken yaşta ve ailesi içinde iken hayata karşı yanlış düşünmesine vesile olacak etkileşim ve ilişkiler kurmaması; sağlıklı bir ruhsal gelişim için olmazsa olmaz bir unsurdur. Bebeğin sağlıklı bir ruhsal gelişim gösterebilmesi için; güven ve huzur dolu aile ortamına sahip olması şarttır. Aile ortamının bu özellikleri her bireyin en doğal ve en temel ihtiyaçlarıdır. Bahsi geçen güven dolu ve huzurlu aile ortamında yetişme fırsatı bulamayan bebeğin ruhsal gelişimi belirgin bir şekilde ve olumsuz yönde etkilenmektedir (Kaplan & Sadock, 2006; Öztürk, 2015). Zira böyle bir aile ortamında büyüyen çocuğun sosyal çevresiyle ilişkilerinde isyankâr olması nedeniyle şiddete yönelmesi veya karşılaştığı her otorite figürüne karşı sorgulamaksızın aşırı boyun eğmesi nedeniyle de şiddete maruz kalma olasılığının artması adeta kaçınılmaz olmaktadır. Huzurdan yoksun aile ortamının çocuğun ruhsal yapısını olumsuz etkilemesi dışında aynı zamanda çocuğun ihtiyacı olan sevgiyi ve ilgiyi arkadaş çevresinde aramasına da neden olabilmektedir. Çocuğun bu arayış içine girmesi ise; yanlış arkadaşlıklar kurup çocuğu arkadaşlarını ailesine tercih etme riskiyle baş başa bırakabilmektedir (Akkoyun, 2019a: 39). Kötü alışkanlıklar ya da arkadaşlar edinen çocuk ise genellikle; arkadaşlarının davranışlarını örnek almakta, karşılaştığı en ufak bir zorluk ya da engellemede sağlıksız bir problem çözme mekanizması olan şiddete yönelebilmekte ve hatta suça dahi sürüklenebilmektedir. Bu noktada çocuğun ihtiyaç duyduğu sevgi, ilgi, güven ve huzur dolu aile ortamını engelleyen ebeveyn tutumlarına değinmek de zaruriyet arz etmektedir.

EBEVEYNİN YETERSİZ ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI

Bazı ebeveyn tutumları ve bir takım aile dinamikleri; çocuğun duygusal ihtiyaçlarının karşılanması ve mutlu aile ortamının sağlanmasına engel teşkil edebilmektedir. Çatışmalı aile ilişkileri, babanın katı otoritesi, annenin aşırı pasifliği, çocuğa ayrılan vaktin nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olması, ebeveyn ile çocuk arasındaki bağın zayıf olması, ailedeki denetim eksikliği, ebeveynin çocuğu yetersiz yönlendirmesi, ebeveynin tutarsız disiplini, çocuğa katı kuralların dayatılması, aşırı baskıcı tavır, çocuğa ağır cezalar verilmesi, çocuğun ayrı bir birey olarak kabul edilmemesi, ailede çocuk yokmuş gibi davranılması, çocuğa hiçbir işe yaramıyormuş gibi ya da sevilmediğini ve istenmediğini hissettirilmesi, evdeki her hatanın çocuğa yüklenmesi, çocuğun toplumsal ilişkilerden ve ebeveynin kendisinden uzak tutulması, çocuğun gereksiz korkutulması veya tehdit edilmesi, çocukla sürekli küçük düşürücü şekilde konuşulması, çocuğun evlilik güvencesi olarak kullanılarak duygusal yakınlıktan yoksun bırakılması, çocuktan gerçekçi olmayan beklentiler içine girilmesi, çocuktan beklentilerin net olmaması, çocuğa yapamayacağı şeyleri başarması için baskı uygulanması, parçalanmış aile ebeveynlerinin çocuğa farklı mesajlar vermesi ve çocuğu diğer tarafa karşı doldurması, uygunsuz sınır koyma veya sınır ve kural koymaksızın çocuk yetiştirme, ebeveynin çocukların önünde kavga etmesi veya birbirine hakaret içeren sözcükler kullanması, çocuğa verilen mesajların süreklilikten yoksun olması, çocuğun kendisini geliştirmesine izin verilmemesi, yetersiz aile içi ödüllendirme mekanizmaları; bahsi geçen tutum ve dinamiklerden sadece bazılarıdır (Akkoyun, 2019b; Altıntaş ve ark., 2004; Balcıoğlu, 2001; Çakıcı, 2000; Ekşi, 1999; Hökelekli, 2007; İbiloğlu, 2012; Işık ve Işık, 2016; Koçöz, 2011, Ögel ve Defne 1997; Ögel ve Erol 2005; Ögel ve ark., 2006: 9,11,13,14; Ögel, 2014; Öztürk, 2015; Polat, 2001; Rescnic ve ark., 1997; Şengezer ve ark, 2014; Tolan ve ark., 1997; Ünal, 1991). Tüm bu maddeleri ebeveynin yetersiz çocuk yetiştirme becerileri başlığı altında ele almak da mümkündür.

Yetersiz çocuk yetiştirme becerileri çocuğun sağlıklı problem çözme mekanizması geliştirmesine engel olduğundan dolayı; çocuğun ailesinden görmeye ihtiyacı olan sevgi ile isteklerini vurup kırma yöntemiyle elde etmeye çalışması gibi sorunlu ve saldırgan davranışlara yönelmesine neden olabilmektedir. Bu noktada ailenin çocuğa karşı tavrı da önemlidir. Ebeveyn; çocuğun bahsi geçen davranışlarının asıl nedenini araştırma gayretine girmeksizin eziyet etmesi bitsin, komşulara rezil olmayalım diye her istediğini yaptığında; çocuk bir noktada isteklerini vurup kırarak elde edebilece-

ğini de öğrenmiş olmaktadır. Çocuk isteklerine sağlıklı olmayan yöntemle ulaşabileceğini öğrendiğinde ise; bu yöntemi ileriki yaşamında da kullanmakta ve başka bir deyişle şiddeti alışkanlık haline getirmektedir (Ögel ve Erol, 2005).

Ebeveynin yetersiz çocuk yetiştirme becerilerini tersten okumak da mümkündür. Nitekim içine doğduğu ailesi tarafından duygusal ihtiyaçları yeterince karşılanan çocuğun şiddet gibi uygunsuz problemle baş etme mekanizmalarına yönelme ihtimali azalmakta ve böyle bir aile ortamı çocuğun şiddete yönelmesi önünde önemli bir koruyucu faktör olmaktadır. Bir başka ifadeyle bebeğin içene doğduğu ailesinde sevgi bağları güçlü ve aile ortamı huzurlu ise; çocukların karşılaştıkları sorunlarla şiddete yönelmeden baş edebilme olasılığı artmaktadır. Dolayısıyla; aile dinamikleri bireyi şiddet uygulamaya yatkın hale getirebildiği gibi şiddete yönelmeye karşı koruyucu da olabilmektedir. Bu noktada birey şiddete yönelmeden önce onu şiddete sevk eden ailesel faktörlerin tespiti ve tespit edilen faktörlere erken müdahale; şiddetle mücadele gibi zorlu bir süreç başlamadan şiddet olaylarını engelleyebilmek adına çok önemlidir.

EBEVEYNİN ROL MODEL OLMA GÖREVİ VE ÖĞRENME KURAMI

Bireyi şiddete yatkınlaştıran ailesel faktörler ele alınırken üzerinde durulması gereken bir diğer nokta; ebeveynin çocuklarına rol model olma görevidir. Ebeveynin sergiledikleri tutum ve davranışların çocuklarına verdikleri öğütlere nazaran; çocuklar üzerinde çok daha fazla etki gösterdiği ruh sağlığı çalışanlarının hem fikir olduğu bir konudur. Zira klinik pratikte ve hatta günlük yaşamda dahi aksini öğütleseler bile sınırlendiklerinde ya da kriz anlarında kendi davranışlarını denetleyemeyen ebeveynin; çocuğuna öğütleriyle iyi örnek değil davranışlarıyla kötü örnek olduğuna sıkça şahit olmaktadır. Yani şiddete meyilli ebeveynin çocukları kendi arkadaşları arasında sıklıkla tıpkı ebeveyni gibi şiddeti tercih etmekte, arkadaşlarına zorba davranmakta, bu yüzden yakın ve olumlu arkadaşlıklar geliştirme konusunda zorlanmakta ve suça eğilimli biri olmaktadır. Bu durum bize şiddetin öğrenilen bir davranış olduğun altını çizmektedir (Ayan, 2007; Ünal, 1991). Zira şiddetin nedenlerine yönelik açıklamalara baktığımızda da genel eğiliminin; şiddetin diğer insanlarla olan iletişim ve ilişkiler içinde öğrenildiği, bireyin suç içeren davranışı öğrenmesindeki birinci etkenin ailede suç işleyen bir başka üyenin varlığı olduğu ve bu ailedeki çocukların suç işleme açısından büyük bir risk taşıdığı yönünde olduğunu görmekteyiz (Ögel ve Erol, 2005; Cüceloğlu, 2002). Bu durum ise çocuğun nasıl hareket etmesi ve hangi

davranışı sergilemesi gerektiğini başta ailesi olmak üzere sosyal çevresindeki bireyleri gözlemlemesinden ve onları taklit etmesinden kaynaklandığını göstermektedir (Bandura, 1997).

Ebeveynin rol model olma görevine değinirken öğrenme kuramından bahsetmek önem arz etmektedir. Öğrenme kuramına göre; bebek dünyaya geldikten sonra ebeveyninin ve ailenin diğer üyelerinin davranışlarını büyük bir dikkatle gözlemlemekte, onları kendisine model almakta ve özellikle de yaşamın ilk yıllarında daha fazla olmak üzere gözlemlediği davranışları sorguya tabi tutmadan kesin doğru olarak kabul etmektedir (Cüceloğlu, 2002). Bahsi geçen kuramı ebeveyni şiddete meyilli bir çocuğun yetiştiği aile ortamı üzerinden ele almak da mümkündür. Aile içinde şiddete maruz kalan ya da tanık olan çocuk şiddeti zamanla; çatışma çözme biçimi olarak içselleştireceğinden dolayı şiddete karşı bir süre sonra duyarsızlaşmakta ve şiddeti artık olağan bir olay kabul ederek bu davranışı adeta kopyalamaktadır (Hökelekli, 2007). Yani çocuk aile içinde şiddete tanık olduğunda ya da maruz kaldığında; ailede şiddeti destekleyen tutumları fark etmekte, zamanla şiddeti çatışma çözme biçimi olarak içselleştirmekte, şiddete yönelik olumlu algılar geliştirmekte ve sosyal çevresiyle iletişim kurarken ya da amacına ulaşırken şiddeti bir strateji olarak kullanmaktadır (Backman ve Second, 1914; Hökelekli, 2007). Bu durum çocuğun önce arkadaşlarına, yaşamın ilerleyen zamanlarında da sosyal çevresindeki diğer kişilere şiddet uygulamasına neden olabilmektedir. Özetle aile içinde şiddete maruz kalan ya da tanık olan çocuğun büyüdüğünde kendisinin de şiddet uygulayıcısı olma ihtimali belirgin olarak artmaktadır (Ünal, 1991). Bahsi geçen durumsa bize şiddet olaylarının nesilden nesle bir takım psikolojik mekanizmalarla aktarıldığının ve şiddetin şiddeti doğurduğu gerçeğinin adeta altını çizmektedir (Akkoyun, 2018; Gençoğlu ve ark., 2014). Dolayısıyla aile içindeki şiddete zamanında müdahale edilmediği veya gerekli önlemlerin alınmadığı zaman; şiddetin özellikle de uzun vadede toplumsal yapıyı zedeleyen ve geri dönüşü zor nice probleme neden olacağı açıkça görülmektedir.

Öğrenme kuramına göre; saldırganlık ve şiddet içeren davranışlar kadar saldırganlığı bünyesinde barındırmayan ve şiddet içermeyen davranışların da öğrenilebilir olduğundan bahsedilmektedir (Arıkan, 1997). Yani aile üyeleri arasında sağlıklı iletişim söz konusu ise; çocuk yetişkin olup kendisi de bir yuva kurduğunda ve ileride ebeveyn olup bir sorun ile karşılaştığında; bu sorunu sağlıklı problem çözme mekanizmalarıyla çözümlene yoluna gitmekte, kurduğu yuvasında da kendi ailesindeki gibi sıcak ve huzurlu aile ortamını oluşturmaya büyük katkı sağlamaktadır. Tüm

bunlar bize yuva kuracak ve ebeveyn olacak bireylerin dengeli ruhsal yapıya sahip olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Zira günlük yaşamda da aksi özellikleri taşıyan bireylerin yetiştirdiği çocukların toplum içinde sorunlu bireyler olarak yerini aldığına hep birlikte sıkça şahit olmaktadır (Can, 2014).

Aile içi şiddeti; ebeveynin rol model olma görevi dışında farklı bir pencereden ele almak da mümkündür. Zira aile içi şiddet; sadece ebeveynin davranış kop-yalama yoluyla değil aynı zamanda ruhsal gelişim basamaklarını sağlıklı bir şekilde atlanmasına engel olarak da çocuğu şiddete yatkınlaştırabilmektedir (Özerkmen ve Gölbaşı, 2010). Şiddete maruz kalan ya da tanık olan çocuğun ihtiyacı olan sevgi ve güven duygusunun bu aile ortamından karşılayabilmesi neredeyse imkânsız olmaktadır. Böyle bir ortamda büyüyen çocuk; bu duyguların karşılanması bir yana korku, kaygı, çaresizlik, üzüntü, tedirginlik gibi duygular deneyimlemektedir (Hökelekli, 2007). Şiddetin korkutucu olduğunu öğrenen çocuk; bazen korku ve kaygılarından kurtulmak için etrafındaki bireylere şiddet uygulayarak ya da onların kendisinden korkmalarını sağlayarak kendini güvene almaya çalışır hale gelebilmektedir. Bu noktada aile içi şiddetin kısır bir döngüyü başlattığını söylemek de mümkündür. Nitekim şiddet içeren davranışlara maruz kalan bireylerin ileride kendi çocuklarına karşı daha çok öfkeli ve saldırgan bir tutum takındığını saptayan birçok bilimsel araştırma da bulunmaktadır (Frias-Armenta, 2002; Markham, 1998). Bu durum çocukların toplumun teminatı olduğu gerçeği ile birlikte düşünüldüğünde; aile içi şiddetin toplumun geleceğine yönelik büyük bir tehdit olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Şiddetle mücadele programları geliştirirken bireyi şiddete yatkınlaştıran ailesel faktörlerin göz önünde bulundurulması toplum ruh sağlığını koruma anlamında büyük önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda hem konuyla ilgili farkındalık oluşturma ve ailelere danışmanlık hizmetleri sunma noktasında ilgili kurumlara; hem de çocuğun kimlik ve kişilik gelişimde önemli bir yere sahip olan aileye çeşitli görevler düşmektedir. Aileye düşen görevler arasında; davranışlarıyla çocuğuna iyi bir model olmak ve yeterli çocuk yetiştirme becerilerine sahip olmak yer almaktadır. İlgili kurum ve kuruluşlara düşen görevler ise; yeterli çocuk yetiştirme becerilerini kazanmasına yönelik ebeveyni bilinçlendirme etkinliklerinin planlanması, etkinliklere aile içi iletişim konularını içeren eğitim programlarına yer verilmesi ve programlara her ebeveynin rahatça ulaşabilmesinin sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akkoyun A.Z. (2018) "Göç Sürecinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri", Kastamonu Üniversitesi 3. Türkistan Kurultayı, Kafkasya ve Türkistan'da 1938 Sovyet Katliamı ve Etkileri: Göç, Sürgün ve Kimlik Uluslararası Sempozyumu, Kastamonu, 3-5 Ekim 2018, (ISBN: 978-605-4697-23-6), s. 61-76.
- Akkoyun A. Z. (2019a) "Aile ve Bağımlılık Kavramı", Amasya Üniversitesi Uluslararası Sağlık, Toplum ve Kültür Sempozyumu, Amasya, 7-10 Mart 2019 (ISBN: 978-605-4598-27-4), s. 39.
- Akkoyun A. Z. (2019b) "Madde Bağımlılığı ve Madde Bağımlılığıyla Mücadele Bağlamında Ailenin Desteklenmesi", Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Uluslararası Ailenin Korunması Hakkı Sempozyumu, 29-30 Nisan 2019, Ankara, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/aile-sempozyumu-tebligler> (10.11.2019).
- Altuntaş H., Temel F., Benli E., Çınar G., Gelirler Ö. ve ark. (2004) "Tıp Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Madde Bağımlılığıyla İlgili Bilgi, Görüş ve Tutumları", Bağımlılık Dergisi, 5(3): 107-114.
- Arıkan G. (1997) "Kadınlarda Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Hareketlilik", 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı, 19-21 Kasım 1997.
- Ayan S. (2007) "Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri", Anatolian Journal of Psychiatry, 8: 206-214.
- Backman C.W. ve Secord P.F. (1914) "Social Psychology", 2. Ed. Mcgraw-Hill, Tokyo.
- Balcıoğlu İ. (2001) "Şiddet ve Toplum", Bilge Yayıncılık, İstanbul.
- Bandura A. (1997) "Social Learning Theory", Routledge, London.
- Can Y. (2014) "Türk Ailesinde Aile İçi Şiddetin Kültürel Dinamikleri", International Preiodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/8 summer, 13-19.
- Cüceloğlu D. (2002) "İnsan ve Davranışı", Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çakıcı M. (2000) "Uyuşturucu Madde Kullanımı", KKTC Devlet Basımevi, Lefkoşa.
- Ekşi A. (1999) "Ben Hasta Değilim", Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.
- Frias-Armenta M. (2002) "Longterm Effects of Child Punishment on Mexian Women: A Struc-tral Model, Child Abuse&Neplect, 26(4): 371-386.

- Gençoğlu C., Kumcağız H. ve Ersanlı K. (2014) “Ergenlerin Şiddet Eğiliminde Etki Eden Ailevi Faktörler”, International Prediodical For thr Languages, Literatüre and History of Turkish or Turkic Volume 9/2(winter): 639-651.
- Güleç H., Topaloğlu M., Ünsal D. ve Altıntaş M. (2012) “Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet”, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4(1): 112-137.
- Hökekleli H. (2007) “Çocuk ve Gençlerde Şiddet Olgusu ve Önlenmesine Yönelik Öneriler” Değerler Eğitimi Dergisi, 5(14): 61-78.
- İbiloğlu A. O. (2012) “Aile İçi Şiddet”, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4(2): 204-222.
- Işık E. ve Işık U. (2016) “Alkol-Madde Bağımlılığı: Nörobiyolojisi, Kliniği, Tedavi ve Psikofarmakolojisi”, Sigma Publishing, İstanbul.
- Kaplan&Sadock (2006) “Psikiyatri: Davranış Bilimleri/Klinik Psikiyatri”, Güneş Tıp Kitabevleri, 11. Baskı, Ankara.
- Koçöz R. (2011) “Şiddet Üzerine”, Ankara Barosu Dergisi, 1: 245-254.
- Markham U. (1998) “Çocukluk Travmaları”, alfa yayıncılık, (çev. M. Sağlık, ed. H. C. İkizler), İstanbul.
- Ögel K. ve Defne T. (1997) “Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık Eğitimi Paketi Eğitici Kılavuzu”, Özel Okullar Derneği, AMATEM, İstanbul.
- Ögel K. ve Erol B. (2005) “Çocuklarda Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı”, Morpa Kültür Yayınları: İstanbul.
- Ögel K., Tarı I. ve Eke Y. (2006) “Okullarda Suç ve Şiddet Önleme” Yeniden Yayınları, No:17, İstanbul, s.9,11,13,14,
- Ögel K. (2014) “Bağımlı Aileleri İçin Rehber Kitap: Alkol, Uyuşturucu, Bilgisayar, Sigara ve Diğer Bağımlıları Olanların Yakınlarına Bilgiler”, T.C. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Öztürk O. (2015) Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, 13.baskı(gözden geçirilerek yenilenmiş baskı), Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara.
- Özerkmen N. ve Gölbaşı H. (2010) “Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet”, SBArD, mart, 15: 23-37.
- Polat O. (2001) “Çocuk ve Şiddet”, Derya Yayınları, İstanbul.

- Rescnic M., Bearman L., Blum R., Bauman K., Harris K., Tabor J. ve ark. (1997) "Protecting Adolescents from Harm: Finding from the National Longitudinal Study on Adolescents Health". JAMA, 27: 823-830.
- Şendil G. (2011-2012) "Gelişim Psikolojisi (Ders Notları)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Gelişim Psikolojisi Anabilim Dalı, 1. Sınıf/2. Yarıyıl, s.1-68.
- Şengezer T., Sivri F, Dilbaz N. ve Sunay D. (2014) "Ankara İli Yenimahalle İlçesinde Birinci Basamak Sağlık Kuruluşuna Başvuran Bireylerde Tütün Bağımlılığı ve İlişkili Risk Faktörleri", Türk Aile Hek. Der, 18(1): 42-48.
- Tolan P.H., Gorman-Smith D., Huesmann L.R ve Zelli A. (1997) "Assesment of Family Realiti-onship Characteristics: A Measure to Explain Risk for Antisocial Behavior and Depressi-on Among Urban Youth., Psychological Assesment, 9: 212-223.
- Ünal M. (1991) "Madde Bağımlılığı ve Alkolizmde Aile, Aile ve Toplum", 1(1): 80-85.